

ימי ספירת העומר, בין חקלאות לתרבות יצחק שוה

אנחנו נמצאים/ות בימי ספירת העומר, שבסופן נגיע לחג הביכורים, שהוא גם חג מתן תורה. למה יש שתי שמות לחג אחד? ריבוי השמות של החג מצביע על שתי משמעויות שלו.

בספר שמות, שבועות מתואר כחג **חקלאי**, שחוגג את תחילת הקציר: **וְחַג הַקִּצִּיר בְּכוּרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה (שמות, כג ט"ז)** הגמרא חושפת משמעות נוספת של החג, שהיא משמעות **תרבותית** – חג מתן תורה: **תָּנוּ רַבֵּנוּ: בְּשָׁשִׁי בַּחֹדֶשׁ [סיוון] בִּיתְנוּ עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרוֹת לְיִשְׂרָאֵל (שבת פ"ו ע"ב)** הכפילות הזו נמצאת גם בחג סוכות. מהבחינה **החקלאית**, חג סוכות מציין את איסוף הפירות שנקטפו מהכרמים והמטעים הביתה, ואת התקוות לחורף גשום ופורה. מהבחינה של הסיפור **ההיסטורי**, הוא מציין את הנדודים של עם ישראל במדבר.

גם לימי ספירת העומר, שאנחנו בעיצומם, יש משמעות כפולה: מהבחינה **התרבותית**, הימים האלו מציינים את המעבר מיציאת מצרים לשבועות ואת ההכנה לקראת קבלת התורה, ומהבחינה **החקלאית**, הם מבטאים את החרדה ממזג האוויר ההפכפך של האביב. כל יום שעובר עד הקציר הוא סכנה: אם יבוא חמסין, כל התבואה תתייבש ותיהרס. אם יבוא ברד או גשם חזק, הוא יהרוס אותה. כל יום שעובר בשלום הוא משמעותי.^[1]

מהחגים אפשר ללמוד שגם התרבות והתורה, וגם הטבע והחיים החקלאיים, מספקים למאמינ/ה גשרים לדבקות באל-הים. התרבות היהודית והתורה משקפות משהו מא-להים, ולכן התעמקות בחוקי התורה ובסיפוריה היא דרך להכיר את א-להים ולדבוק בו. אבל גם הטבע הוא גשר לא-להים. את הרעיון הזה אפשר למצוא במזמור "ברכי נפשי", מזמור ק"ד בתהלים, שמתאר תופעות טבע ומגיע מהם להשראה רוחנית ולדבקות, וגם בדברי הרמב"ם:

"בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהן חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר, ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול, כמו שאמר דוד: 'צמאה נפשי לא-להים לא-ל חי'" (משנה תורה, הלכות יסודי התורה ב, ב)

[1] הרעיון מופיע בספר "זכור ושמור", מאת הרב יואל בן נון, בעמודים 110-111

ברקיימא

הטבע לא יכול להיות אובייקט לניצול אם א-להים מתגלה דרכו. בקטע הבא נראה שני מקורות שבכולם הטבע מהווה קשר בין האדם לא-להים וגם מוצג כדמות אנושית.

המקור הראשון הוא סיפור חמוד על פגישה בין דוד המלך לצפרדע, והוא מופיע במדרש על הפרק האחרון בתהלים:

"אמרו על דוד המלך, בשעה שסיים ספר תהלים זחה דעתו עליו [=התגאה].

אמר לפניו: 'רבנו של עולם! כלום יש דבר בעולם שאמר שירה כמותי?'

נזדמנה לו צפרדע אחת, אמרה לו: 'אל תזוח דעתך עליך, שאני אומרת שירה יותר ממך, ועל כל שירה ושירה שאני אומרת אני ממשילה עליה שלשת אלפים משל'."

(ילקוט שמעוני על תהלים רמז תתפ"ט)

דוד המלך מסיים לחבר את ספר תהלים, ומתגאה. מי שמלמדת אותו את מידת הענווה היא צפרדע, שמסבירה לו שהיא אומרת שירה יותר ממנו, ועל כל שיר שלה היא מוסיפה שלושת אלפים פרשנויות. שימו לב: א-להים לא מתגלה לדוד בעצמו ואומר לו "אל תתגאה". כמו בחגים, גם כאן הטבע מוביל את דוד להארה רוחנית. מלבד זה, הצפרדע שמייצגת את הטבע מתוארת כצפרדע אנושית: היא אומרת שירה ומדברת עם בני אדם.

המקור השני, ממדרש אגדה, מסביר למה א-להים ציווה על השמיטה:

"...שהקב"ה חס על בריותיו... וגם הארץ מתפללת לפניו יותר מכל הנבראים שהיא מעברה [=מתעברת] ומוציאה ויולדת כל השנה כולה, ומוציאה יבולה לפני הקב"ה וכיון שהבריות עושין רצונו של מקום היא מזמרת בכנפיה, שנאמר 'מכנף הארץ זמירות שמענו' וכשהם חוטאין היא לוקה למענם: אדם הראשון חטא - לקתה בעבורו... חטא קין - לקתה בעבורו... חטאו דור המבול - לקתה בעבורם... לכך מסר הקב"ה דין לנוח בשביעית" (מדרש אגדה ויקרא כ"ה, ג).

לפי המדרש, א-להים ציווה על השמיטה כדי לתת לה לנוח. האדמה עובדת כל הזמן עבור האדם: היא מולידה (=מצמיחה תבואה), שרה, ולוקחת על עצמה חלק מחטאי האדם. גם לה מגיע לנוח! נשים לב, שהמדרש נותן לאדמה אופי אנושי: היא מתפללת לא-להים, יולדת ושרה. היא גם מהווה קשר בין האדם לא-להים: היא שרה כשהאדם עונה על הציפיות הרוחניות של א-להים, וסובלת כשהאדם חוטא.

אני חושב שאחת מהמטרות של ההאנשה של הטבע במדרש היא לעורר רגישות כלפי הטבע ולמנוע יחס של ניצול כלפיו. אי אפשר לעשות אם הטבע מה שרוצים, בגלל שאל-הים מתגלה דרכו. יש להתייחס אליו כמו שמתייחסים לאדם אחר. לכבד את הגבולות שלו, ולהיות רגישים לצרכים שלו, שהם בעצם הגבולות האקולוגיים. [2] אפשר להשוות את זה לתיאוריית "זכויות הטבע" במשפט סביבתי, לפיה לטבע יש זכויות ממש כמו שלאדם יש זכויות. בעיניים דתיות, הזכויות האלו מקבלות הצדקה מהמעמד המיוחד שיש לטבע כגשר לא-להים, מעמד שמתבטא בחגים ובמדרשים.

[2] כמובן שממקורות אחרים עולה יחס שונה לגמרי כלפי הטבע. אבל אפשר לטעון שהמקורות האלו מאזנים זה את זה. ממקורות רבים עולה שהטבע נברא למען האדם. אפילו במדרש מקהלת רבה, שאוהבים כל כך לצטט בהקשרים סביבתיים: "רָאָה מַעֲשֵׂי כְפָה נְאִים וּמִשְׁפָּחִין הוּן, וְכָל מַה שֶׁבְּרָאתִי בְּשִׁבְלֶךָ בְּרָאתִי, תָּן דְּעִתָּךְ שְׁלֹא תִקְלַקֵּל וְתִחְרִיב אֶת עוֹלָמִי, שְׂאֵם קִלְקֵלֶת אִין מִי שְׂיִתְקוּ אַחֲרֶיךָ". אבל זה לא סותר את האחריות שיש לאדם כלפי הטבע. אם ממשיכים את ההשוואה בין התורה לטבע, גם התורה ניתנה לעם ישראל כמתנה, ובשבילו - כדי לטעת בו מידות טובות, או כדי לבטא את היחס המיוחד שיש בין עם ישראל לא-להים. אבל זה כמובן לא אומר שאפשר לעשות עם התורה 'מה שרוצים'. אנשים מאמינים מתייחסים בדרך כלל לתורה באופן מיוחד ומרגישים אחריות רבה כלפיה, ללמוד אותה ולהעביר אותה לדורות הבאים.